

Мемуаристика і біографія

Лев Биковський

ЮРІЙ ІВАНОВИЧ ЛИПА (1900—1944)

(Закінчення)

Вона «захоплювалася» діяльністю Українського Чорноморського Інституту і запропонувала технічно допомагати. Моя покійна дружина також відразу зорієнтувалася в її ролі й перестерегла мене. Тому ця підслана особа нічого нам не змогла зашкодити. В скорому часі «піймавши облизня» зникла з нашого оточення.

Липів, по вечорах, відвідувало багато друзів, співробітників і однодумців. Вони іноді лишались на вечерю. То були українці, поляки й інші. Мав Ю. Л. зв'язок також і з російськими та німецькими колами. Отже від якогось часу почав відвідувати його військовик високої ранги, московського походження. Він твердив, що не погоджуючись з німцями та їхньою поведінкою, покинув працювати в німецькій розвідці. Приходить до Ю. Л., як провідника українців з проєктом організації українського війська, яке мало б боротися з німцями за українську справу. Він хотів би в цій акції зайняти якесь високе становище, бо він є передовсім фахівець-військовик і йому байдуже в якій армії служити. То була вельми делікатна й небезпечна гра. Тим більше, що цього московсько-німецького провокатора Ю. Л. знав особисто за його попередньої праці у німців. Він був дуже спритною і високо-інтелігентною людиною. Багато вміння й такту коштувало Ю. Л., щоб розчарувати цього авантюриста й подякувати йому за запропоновані послуги...

Того роду родинні й суспільні обставини погіршував зростаючий брак харчів у Варшаві. Що раз то тяжче ставало прогодувати родину навіть лікареві, який порівнюючи добре заробляв. Ю. Л. та його дружина любили не тільки прийняти гостей у себе, але й самі час від часу пірнути в «нірвану» — піти до кавярні на чашу коштовної тоді чорної кави. Вони це називали — «застриками енергії».

До того долучилися ще й громадсько-національні міркування. Ю. Л. почав вважати, що настав час переїздити на сучасно-українські терени й працювати конкретно серед українського народу і для нього. До цього Ю. Л. заохочував й інших. Окрім того під кінець варшавської доби під час наступної яворівської Ю. Л. охоплює містицизм.

Всі ці причини разом спричинилися до того, що влітку 1943 р. родина Ю. Л., а від осені того ж року і він сам переїздить на постійно з Варшави у Західню Україну.

Підсумовуючи можемо ствердити, що на варшавський 14-літній відгик життя Ю. Л. припадає розквіт його письменницької діяльності. Інвентар його творів під кінець цієї доби перейшов був за 200 чисел.

Яворівські часи були останніми в житті Ю. Л. Вони тривали від осені 1943 до серпня 1944 р. Ці часи невідомі нам ближче і чекають на їх дослідження. На підставі тодішнього листування з Ю. Л. уявляємо їх собі трохи інакше ніж це малюють спомини Ост. Малюка.³⁸

Ю. Л. оселюється з родиною в містечку Яворові, під Львовом, де він приватно лікарює. Тут йому народжується третя донька(?). Але скоро виявилось, що лікарювання на провінції його не задовольняло, йому було там затісно, він душився духово, писав цього змісту листи до Варшави, до Відня й як тільки дозволяли родинно-лікарські обов'язки повсякчасно виривався до Львова.

Першою проблемою тут була натуралізація. Отже тяжко було з початку знайти помешкання. Потім поволі придбати клієнтелю. Коли всна вже була, то платила переважно різними натураліями й увесь час Липам бракувало готівки. Це примусило їх піти на додаткову працю в місцевій Учительській Семінарії, що нею керував тоді д-р Вол. Безушко. Він поставився до них прихильно. Пані Галина стала вчителькою рисунків, а Ю. Л. семінарійним лікарем. У той спосіб вони латали свій бюджет (свідчення д-ра В. Безушка).

Другою проблемою було оточення. Хоч це й було на Батьківщині, та все ж провінція... Після великих міст, столиць, останньо з Варшави до Яворова — скок занадто «самоббивчий»! Ю. Л., який звик обертатися між провідною верствою різного роду, який жив українськими державними думками, який накреслюючи пляни Понтійської Великодержави зав'язував зносини з царем Борисом Болгарським, який бував у вищих політично-громадських колах Лондону, який відвідував міністерство в Берліні, і т. д. — раптом опинився в товаристві т. зв. «парохіяльних вареників» (як згадує Ост. Малюк). . . . Ю. Л. боляче це відчував і переживав. Це підтверджують його жалібні й критичні листи до А. Жука (у Відні) та автора цих рядків (тоді у Варшаві) у цій справі, заклики переїздити також до Яворова, для збільшення товариства, його кожноразові поїздки до Львова, і т. д.

Третьою була проблема творчости. Із-за згаданих умов, браку бібліотек, часу, і т. п. яворівська доба життя Ю. Л. своєю плідністю, звичайно, не могла за один рік дорівнятися варшавським часам, але була, здається, не менш напруженою. Ю. Л. оголосив за той час низку статей у «Краківських Вістях», «Наших Днях», тощо. У тому числі з листування його з А. Жуком у Відні оформилася стаття «Провінція» (про Яворівщину). З більших праць, що залишились в рукописах, слід згадати про «Евгенічні розважання». То була розвідка, яка поширювала й поглиблювала тематику зачеплену в його попередній пра-

³⁸ Писані у 1951 році.

ці — «Українська Раса». Другою працею, що нею займався Ю. Л. ще у Варшаві з 1942/43 р., була — «Іран та Україна в пра- та історичних взаєминах». Користаючи з джерел перед тим зібраних він продовжував ці студії . . .

Четвертою, надзвичайно складною, є проблема виїзду Ю. Л. з Яворова. На залишення його в Яворові склалося багато причин. Тут з родинного боку гальмуючий вплив мала його дружина з дітьми. Тут діяв також психічний, раніше ще вироблений, комплекс «месіянства», та постановою лишатися зі своїм народом до кінця. Далі діяв вплив д-ра Мих. Антоновича з Бреслав, з яким Ю. Л. постійно листувався. Ці листи він пересилав мені у Варшаву для прочитання. М. Антонович відраджував Ю. Л. емігрувати на Захід. Він писав Ю. Л., що слід скорше всякнуту в народ і подаватися на Схід. Нарешті не останнім був «містицизм», віра у Вищі Сили, які в останній хвилині змінять біг подій у сприятливому для українців напрямі. Львівські стигматички особливо до того спричинилися, і т. д.

Навесні 1944 р. зв'язок Ю. Л. з його варшавськими друзями вривається. В зв'язку з інвазією москалів до Західньої України починається звіттам масова еміграція населення на Захід. Маємо відомості, що ще 19 липня 1944 р. Ю. Л. з родиною був в Яворові. На заклики виїздити з Яворова, ще й перед цим реченцем, він незмінно відповідав: « . . . я в першу чергу тільки українець, я той, ким був мій батько . . . я є Тарасівець, Шевченко мій ідеолог, а «Кобзар» моя ідеологія. Я був, є і буду людиною чину і сьогодні я йду з тими, що діють і з ними залишуся . . . » Час від часу натякав про УПА і від зайвих слухачів приховував свої симпатії до неї (За Ост. Малюком). Врешті, вже на еміграції, з повстанчої крайової преси ми довідалися, що в серпні 1944 р. біля села Витвиці, пов. Долина, на Болехівщині, в Західній Україні, в рядах повстанського відділу, підчас рукопашного бою, Юрій Липа згинув, як шеф санітарної служби УПА-Південь . . .

Отже п'ятою проблемою є «смерть» Ю. Л. Взагалі про підсоветську добу життя й діяльність Ю. Л. маємо покищо скупі, неясні й непровірені відомості. Властиво ці здогади можна віднести до категорії «легенд» та оповідань т. зв. «очевидців». Справжньої дійсності покищо не знаємо. Тому нічого дивного, що в даному випадку потворилися перекази різноманітного й протилежного змісту. Можна їх зібрати в дві групи: 1. — помер, 2. — живе.

Про смерть Ю. Л. маємо три версії:

1. Вище згадане урядове повідомлення в повстанській пресі, в часописі «Ідея і Чин», ч. 8, за 1945 рік, із датою смерті 21. VIII. 1944 р. Деякі автори одначе встановлюють реченець смерті Ю. Л. чомусь на день 2 серпня 1944 р. (д-р Дм. Бучинський). Інші знову ж на день 31 серпня 1944 (по календарях). 2. З оповідань упіста, який прибув у 1946 р. з Яворівщини до Інсбруку, довідуємося, що Ю. Л. « . . . Згинув на стійці, як лікар УПА, виконуючи обов'язки. Як прийшли большевики, його зразу не чіпали, але уважно за ним слідкували. Аж захопили в лісі при раненому воякові УПА. Вбили на місці, жажливо, при-

кладами крісів поломали руки й ноги, а потім розторожили голову. Такий був кінець цієї особливої людини...» (Ост. Малюк). З. У 1947/48 році в Авгсбурзі й Мюнхені була поширена *третя версія про смерть Ю. Л. Врешті рещт*³⁹ Ю. Л. рішився (чи мусів) з родиною виїхати з Яворова, але в якому напрямку невідомо... Дістав фірманку. На подвір'ї вже стояв той спакований віз. Добродійка Г. Липова з дітьми сиділа на ньому. Сам Ю. Л. пішов на хвилину до хати по якусь дорогу для нього дрібничку. У той час у подвір'я вскочили якісь бандити і побачивши наладований віз почали його грабувати. Липова в крик! На це вибіг з хати Ю. Л. і став боронити майно від напасників. У цій бійці він і загинув.

Про життя Ю. Л. маємо також покищо три версії: 1. Ще в березні 1944 р. спільні наші знайомі приїхали зі Львова до Варшави. Між іншим переказали, що польська боївка вбила Ю. Л. у Львові. Вони, буцім то, були навіть на його похоронах! Ми сумували, аж раптом надійшов лист від «вбитого». Листування з ним потім деякий час продовжувалось. 2. Пані М. Донцова оповідає, що будучи у 1945 р. в Празі дійсно чула буцім то пані Галина Липова говорила про те, що її чоловік загинув! Але одночасно з тим дехто зі знайомих пані М. Донцової, а саме втікачі з Ярослава, оповідали, що там трапилися були поважні хворобові випадки. На рятунок був покликаний д-р Юрій Липа. Він приїздив і поміг. Це відбулося значно пізніше за офіційно встановлений повстанчою пресою речинець смерті Ю. Л. (усні свідчення пані М. Донцової). 3. Мешканці скитальчих таборів у Німеччині можуть пригадати собі, що навесні 1948 р. советське радіо, переслідуючи скитальців, оголошувало до загального відома прізвища й адреси т. зв. «ворогів народу», які перебували за кордоном. Це слухали не тільки емігранти, але й громадяни в советських країнах. У тому числі було згадуване тоді й прізвище полк. Михайла Садовського. Він мешкав в одному з автором цих рядків таборі — Майнц Кастелі. Наслідком цих оголошень навесні 1948 р. відвідав М. Садовського давній знайомий, добре йому знаний, поляк з Варшави. Він був відраджений з Варшави до Західньої Німеччини в якихось урядових справах. Буваючи у Франкфурті/Майн і Вісбадені, він по дорозі завітав до М. Садовського. При тому передав йому привіт від Ю. Л. Одночасно просив переказати привіт від Ю. Л. також і Л. Биковському, бо не знав, де той знаходиться. При нагоді потім М. Садовський передав мені той привіт!...

Очевидно на вяснення цієї заплутаної справи слід зачекати до слушного часу!..

Післялиповські часи. Вістки про смерть Ю. Л. не скоро дійшли до загалу на еміграції. Друк, або передрук писань Ю. Л. йшов своїм розгоном не знаючи, що автор відійшов від нас. Наприклад його програмова стаття — «Наш оптимізм і його підстави» друкувалися у різних часописах в 1944, 1946 та 1947 рр.

³⁹ Очевидно після 19 липня 1944?

Дізнавшись про смерть цей друк посилювся із-за пошани до покійного мислителя. Нам відомі за цей час передруки таких творів Ю. Л.: 1. *Рубан*, новеля, Авґсбург 1946. 2. *Кінногчик* та інші оповідання, Авґсбург 1946. 3. *Чорноморський простір*, стаття у «Чорноморському Збірнику», кн. ІХ, 1946. 4. *Київ — вічне місто*, окремою брошурою, 1946. 5. *Похвала математиці*, стаття у збірнику МУР-у, ІІІ, Регенсбург 1947. 6. Треге видання *Чорноморської доктрини*, Вісбаден-Кастель 1947. 7. *Символ Чорного моря*, стаття, 1947. 8. *Львів*, вірш, 1947. 9. *Провідництво письменства*, стаття у «Календарі Альманасі, 1948» і т. д. Докладної бібліографії цих передруків не маємо.

З вісткою про смерть Ю. Л. посилюлось також вивчення його, як людини й творця. Перед у цьому вели: Юрій Косач своїми кількома статтями. Він також має готову книжку в рукописі про творчість Ю. Л. Далі Л. Биковський, як видавець деяких творів Ю. Л., автор кількох про нього еляборатів, брошур, має також приготовлені для друку різні матеріали про Ю. Л. Український Суходоловий Інститут видав перший том *Збірника* присвяченого Ю. Л., з численним ілюстраційним матеріалом, Майнц-Кастель 1947. Позатим низка авторів згадала Ю. Л. у статтях або віршах: Л. Полтава, У. Самчук, М. Дольницький, С. Парфанович, Євг. Архипенко, Євг. Маланюк і інші. Літературний архів при Музеї-Архіві УВАН у Нью Йорку почав збирати рукописні й інші матеріали про Ю. Л., переважно спомини й лагодиться видати свій черговий «Збірник», в якому й Ю. Л. знайде відповідне йому місце.

Дотеперішні досліди над життям і духовістю Ю. Л. виявляють еволюцію, яку він відбув впродовж свого життя. Почав від молодечого захоплення й віршів. Потім, в прозі, через різні фази думки дійшов до світогляду, що « час нам перейти вже до політики більшої від політики тільки сорока мільйонів». Цю політику уявляв він собі у вигляді всеукраїнської універсальної імперської політики — «від хутора до метрополії», як писав він у своїх останніх статтях! Це мала бути, на його думку, політика в перспективі, а не питання сьогоденного дня. Здійснювання її мало бути попереджене внутрішнім національно-українським самоутвердженням в цьому напрямі. Взагалі досліджуючи постать Ю. Л. треба мати на увазі, що він згинув в розквіті фізичних і духових сил. Тому його життя й творчість не можна розглядати лише в площині ним створеного. Їх слід пізнавати також і в динаміці започаткованого, але не довершеного.

Про спадщину по Ю. Л. — друковану, рукописну, листування й інше, була вміщена стаття інформаційного характеру Л. Биковського в першій книзі «Літературно-Наукового Збірника» УВАН, Нью Йорк 1951. Згадаємо тут тільки, що сам автор у 1942 р. обчислив свій друкований реманент на 165 чисел. У показнику його творів поданому у Збірнику, том І, на його честь, у 1947 р. це число сягало вже 253 бібліографічних записів. Відповідні матеріали все виявляються і нині це число є значно більшим.

Окрім письменницької спадщини Ю. Л. залишив по собі численних послідовників, учнів, співробітників, одностудців і осіб, які мали те чи

інше відношення до нього. Вони плекають культ особовий, або його духової творчості. Отже можна сказати, що Ю. Л. витворив свою світоглядну «школу». До них зараховуємо багатьох його продовжувачів з різних груп українського суспільства. Вони у своїх писаннях або поступуванні признають себе такими, або на думках їхніх лежить печать духовости Ю. Л. Говорячи про місце, яке займає Ю. Л. в історії української громадсько-політичної думки, деякі дослідники прирівнюють Ю. Л. до ролі М. Драгоманова, В. Липинського та Д. Донцова. (Р. Борковський).

Післяслово. На Закінчення цього еляборату слід сказати кілька слів про бажаний, на нашу думку, напрям-методу у пізнаванні життя й творчости Ю. Л. На першому місці відчувається необхідність складення докладного життєпису Ю. Л. Він може бути складений і провірений тільки сукупними зусиллями всіх, передусім сучасників Ю. Л. Одночасно повинна провадитися праця над укладенням повної, по можливості, бібліографії праць Ю. Л. Після того слід подбати про повне (академічне) видання його творів з відповідною монографічною розвідкою про нього. Щойно після того може бути мова про належне розуміння Ю. Л., як людини й творця, і може відбуватися правдива популяризація його думок. Поширення і вивчення його думок сприятиме втіленню їх в життя.

Тільки тоді належно виявиться значення цього велетня думки — *всеукраїнця*, організатора генеральних ідей українства та почуття українського народу. Він закликав своїх співгромадян триматися світогляду опертого передусім на українській великодержавній рації стану та історичному призначенні України. Він у своїх творах дав програму для думання і дії своєї нації на століття вперед!

ЛІТЕРАТУРА

1. Биковський Л. Апостол Новітнього Українства, (Юрій Липа). Друге вид. Женева (Дармштадт). Серпень 1946, 80, 8 стор.
2. Биковський Л. До проблематики життя й творчости Юрія Липи. Див. «Збірник» Юрій Липа (1900-1944). Кн. I, Женева (Майнц-Кастель) 1947, стор. 31-36.
3. Биковський Л. Матеріяли до бібліографії творів Юрія Липи (1917-1948). Див. «Збірник», Юрій Липа (1900-1944). Кн. I, Женева (Майнц-Кастель) 1947, стор. 36-45.
4. Биковський Л. Юрій Липа (1900-1944). Див. «Свобода», ч. 303, 1950.
5. Биковський Л. Юрій Іванович Липа (Життєписні доповнення). Див. «Нові Дні», Торонто, ч. 36, 1952, стор. 12-16.
6. Биковський Л. Юрій Липа як політик у практиці. Див. «Нові Дні», Торонто, ч. 30, 1952, стор. 19-23.
7. Биковський Л. Спадщина по Юрію Липі. Див. «Літературно-Науковий Збірник» УВАН, Нью Йорк, 1952, кн. I, стор. 298-300.
8. Биковський Л. Публіцистика Юрія Липи (Спогади - твори - завваги). Див. «Розбудова Держави», Денвер, 1955, ч. 1 (16), стор. 57-58 та ч. 2 (17), стор. 115-121.
9. Биковський Л. З листування Юрія Липи. Див. «Визвольний Шлях», Лондон, ч. II, 1959, стор. 221-222.

10. Борковський Р. Основні ідеї Драгоманова, Липинського, Донцова і Липи. Див. «Студентський Вісник», Мюнхен, чч. 4-5, 1947, та «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), Женева (Майнц-Кастель), 1947, кн. I, стор. 24-29.
11. Бучинський Д.м. Юрій Липа — християнин і патріот. Див. «Свобода», ч. 215, 1954.
12. «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), кн. I, Женева (Майнц-Кастель), 1947, 40, 49 стор. + 21 ілюстр.
13. Ікаренко Ор. Легенда і дійсність (15 хвилин з Юрієм Липою... спомини). Див. «Студентська Думка», Авґсбург, ч. 2, 1946, стор. 8-9 та «Збірник», Юрій Липа (1900-1944) кн. I, Женева (Майнц-Кастель), 1947, стор. 18-20.
14. Косач Ю. Українська література і Юрій Липа. Див. «Час», Фюрт ч. 50, 1946, та «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), кн. I, Женева (Майнц-Кастель) 1947, стор. 15-18.
15. Косач Ю. Юрій Липа (П'ятиліття загибелі). Див. «Українські Вісті», Новий Ульм, ч. 66, 1949.
16. «Юрій Липа, організатор українського почуття». Див. «Українське Слово», Регенсбург, ч. 17, від 15 жовтня 1946, та «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), кн. I, Женева (Майнц-Кастель) 1947, стор. 20-23.
17. Липа Юрій. Світильник неугасимий (життєпис Івана Липи). Каліш 1924, 160, 56 стор.
18. Маланюк Євг. Юрій Липа — поет. Див. «Збірник», Юрій Липа (1900-1944). Кн. I, Женева (Майнц-Кастель). 1947, стор. 9-15.
19. Малюк Остап. Спомини про Юрія Липу. Див. «Київ», Філядельфія, кн. 2, 1953, стор. 89-96.
20. Мухин М. Ясноволосий Юрій (Спогади). Див. «Київ», Філядельфія, кн. I, 1953, стор. 41-47.
21. Мухин М. Матеріяли (зауваження щодо реєстру друкованих у «Збірнику» творів Юрія Липи). Див. «Київ», Філядельфія, кн. III, 1953, стор. 160-161.
22. Несич О. Чарівна поява (Юрій Липа). Див. «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), кн. I, Женева (Майнц-Кастель) 1947, стор. 29-31.
23. Онацький Євг. Липа Іван. Див. «Укр. Мала Енци.», Буенос-Айрес, кн. VII, 1960, стор. 830.
24. Онацький Євг. Липа Юрій. Див. «Укр. Мала Енци.», Буенос-Айрес, кн. VII, 1960, стор. 830.
25. Рудич Ю. Юрій Липа й родовідна справа (Жмуток спогадів). Див. «Збірник», Юрій Липа (1900-1944), кн. I, Женева (Майнц-Кастель). 1947, стор. 18.
26. Самчук У. Юрій Липа. Поет і лікар. Див. «Свобода», ч. 248, 1949.
27. Сидор М. Від Видавництва. Див. Юрій Липа. «Призначення України». Друге вид. Нью Йорк, 1953, стор. 2.
28. Струтинська М. Про Юрія Липу. Див. «Обрії», Нью-Йорк, ч. 5 (6), жовтень 1951.
29. Теремус О. До бібліографії Ю. Липи. Див. «Київ», Філядельфія, кн. 5, 1953, стор. 237-239.
30. Чикаленко Євг. Спогади (1861—1907), Нью Йорк 1955. Див. про Ів. Липу. стор. 197, 198, 442.